

HACI İVAZ PAŞA

camisi olan İvaz Paşa'nın ayrıca Tokat'ta da camisi, medresesi ve mahallesi; Kazova'da mescidi, medresesi, zâviyesi ve hamamı bulunmaktadır. Bu medrese XVI. yüzyılda Sahn-ı Semân derecesinde idi. Hacı İvaz Paşa'nın bunlardan başka muhtemelen Edirne'de camisi, mahallesi ve sarayı vardı (Gökbilgin, s. 28, 119). İvaz Paşa inşa ettirdiği eserleri için dört vakfiye tertip ettirmiştir. Bunlardan ilk üçü Tokat'taki tesislerine, 1 Cemâziyelevvel 830 (28 Şubat 1427) tarihli dördüncü vakfiyesi ise Bursa ve civarındaki tesislerine aittir. Ayrıca her yıl Mekke ve Medine fakirlerine dağıtılmak üzere para da tahsis etmişti (Aşıkpaşazâde, s. 190).

Hacı İvaz Paşa'nın Bâli, Bekir, Mehmed, Mahmud ve Ahî Çelebi adlarında beş oğlu oldu. Bazı kaynaklarda *Vesiletü'n-necât* müellifi Süleyman Çelebi de İvaz Paşa'nın oğulları arasında zikredilmekteyse de (Latîfî, s. 245) bunun sağlam bir mesnedi yoktur. Oğullarından Ahî Çelebi'nin (ö. 1437) Atâi mahlasıyla şiirler yazdığı, Anadolu'da Türkçe gazellerle atasözü söyleme âdetini onun başlattığı kaynaklarda zikredilmektedir (Sehî, s. 58).

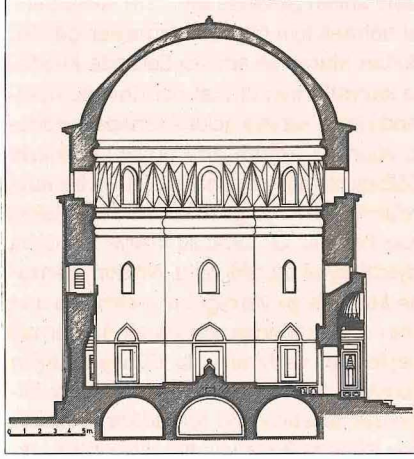
BİBLİYOGRAFYA:

VGMA, nr. 591, s. 191-195; *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler* (nşr. Osman Turan), Ankara 1984, s. 25; Dukas, *Bizans Tarihi* (trc. VI. Mirmiroğlu), İstanbul 1956, s. 174; Aşıkpaşazâde, *Tarih*, s. 85, 94, 97-98, 103, 190; Oruç b. Âdil, *Tarih* (nşr. Atsız), İstanbul, ts., s. 72, 77, 79, 82; Neşri, *Cihannümâ* (Unat), s. 519-523, 551, 557, 559-563, 576; Sehî, *Tezkire*, s. 58; Lutfî Paşa, *Tarih* (nşr. Âli Bey), İstanbul 1341, s. 68; Latîfî, *Tezkire*, s. 245-246; Mecdî, *Şekâik Tercümesi*, s. 51; Hoca Sâdeddin, *Tacû't-tevârih*, I, 319, 346; Atâi, *Zeyli Şekâik*, tür.yer.; Solakzâde, *Tarih*, s. 125, 144, 150; Belîğ, *Hüdeve*, s. 64-65; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I-III, tür.yer.; Hüseyin, *Bedâyiü'l-vekâyi'* (nşr. A. S. Tveritinovoy), Moskva 1961, vr. 144^{a-b}, 160^{a-b}, 162^b, 170^a, 191^a; Ayvan-sarâyî, *Vefeyât-ı Selâtin*, s. 156; Hammer (Atâ Bey), II, 175, 176; *Sicill-i Osmânî*, III, 606; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 277, 350, 374, 383-385, 397-398, 566-568; a.m.f., "Hacı İvaz Paşa'ya Dâir", *TD*, X/14 (1959), s. 25-58; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, s. 28-29, 37, 119, 265; Baltacı, *Osmanlı Medreseleri*, s. 263-265, 566-567; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 123-127, 198; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hânedanlar*, Ankara 1989, II, 663; Hasan Fehmi, "Sanat Tarihimize Ait Bazı Notlar", *TM*, II (1928), s. 398-401; Halim Bâki Kunter, "Kitâbelerimiz", *VD*, II (1974), s. 439-441; Feridun Emecen, "Cüneyd Bey", *DİA*, VIII, 122.

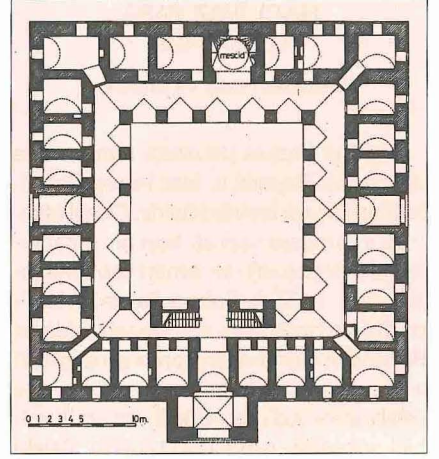

ABDÜLKADİR ÖZCAN

□ MİMARİ. Hacı İvaz Paşa, siyasi şöhretinin yanında Osmanlı sanatına mimar-mühendis olarak da büyük emeği geçmişi önemli bir şahsiyettir. Çelebi Sultan

Yeşiltürbe'nin kesiti ile Hacı İvaz Paşa'nın Yeşilcami Külliyesi'ne vakif olarak inşa ettiği Geyve Hanı'nın planı

Mehmed devri ve kısmen de II. Murad dönemindeki imar faaliyetlerinin büyük bir bölümünü mütevellî sıfatıyla organize etmiş, birçok esere de imzasını atmıştır; ayrıca bazı eserlerin hem bânisi hem de mimarı olmuştur.

Hacı İvaz Paşa'nın bânisi, aynı zamanda mimarı olduğu anlaşılan ilk eser, onun Bursa'ya gelerek Osmanlı sarayının hizmetine girmeden önce Ankara'da bulunduğu yıllarda inşa ettiği Samanpazarı semtindeki mesciddir. Bu yapı İvaz Paşa'nın mimarlık alanındaki kabiliyetini ortaya koyduğu ilk örnek olduğu gibi, son cemaat mahallinde yer alan çiçek ve yaprak motifleriyle mescidin içinde duvarlara gömülü çini kâse ve tabaklar, sanatçının dekorasyona ve süslemeciliğe olan ilgisinin de ilk örnekleri sayılmaktadır (bk. HACI İVAZ MESCİDİ).

İvaz Paşa'nın Türk mimarlık tarihine geçen asıl faaliyetleri, 1402 yılından sonra ve özellikle Çelebi Sultan Mehmed dönemi eserlerinde kendini gösterir. Nitekim Bursa'yı kuşatan Karamanoğlu Mehmed Bey şehri ele geçirememesine rağmen büyük tahribata sebep olmuş, bu esnada Bursa muhafızı bulunan Hacı İvaz Paşa'nın şehri savunmada gösterdiği büyük gayretin yanı sıra daha sonra Bursa'nın imarı konusunda da etkin görev üstlenmiş, Çelebi Sultan Mehmed'in Bursa'daki imar faaliyetlerinde onun en büyük yardımcısı olmuştur. İvaz Paşa, devrin en önemli eseri olan Yeşilcami Külliyesi'nin hem inşaat mütevellisi hem de başmimarı olarak görünmektedir. Onun mimari ve dekorasyon yönünden tam bir şaheser

olarak tasarladığı bu yapılar topluluğunun gerçekleştirilmesi sırasında yalnız Osmanlı topraklarından değil İran'dan da kendi sahalarında en mahir sanatçı gruplarını Bursa'ya topladığı anlaşılmaktadır. Hacı İvaz Paşa, Yeşilcami'ye eklediği hünkâr mahfiliyle Osmanlı camii mimarisinde ancak XVII. yüzyılda ele alınacak olan hünkâr mahfili fikrinin de öncüsü olmuştur. Caminin mimari özelliklerinin yanında ona asıl şöhretini sağlayan çini kaplamaları, bir mimar olarak Hacı İvaz Paşa'nın dekorasyonla ileri seviyedeki ilgisini gösterir. Çinici ustalarının ve nakkaşların ortaya çıkardığı bu eserin asıl planlayıcısı Hacı İvaz Paşa'dır. Bu hususu, Yeşilcami'nin taç kapısının iki yanındaki nişlerin üzerinde yer alan kitâbeye "râkımühû ve nazımühû ve mukanninü kavânînihî" şeklinde kaydetmiştir. Hacı İvaz Paşa'nın bu külliye bünyesinde inşa ettiği ikinci yapı, Osmanlı türbe mimarisinin bir şaheseri olarak tanınan Çelebi Sultan Mehmed'e ait Yeşiltürbe'dir. Yapının zengin süslemeli ve geometrik geçmeli kapı kanatlarının üstünde yer alan beş satırlık kitâbedeki "bişâreti vezîri sâhibi't-tedbir Hacı İvâz İbn Ahî Bâyezîd" ibaresi, yapının paşanın planlaması doğrultusunda inşa edildiğini göstermektedir (geniş bilgi için bk. YEŞİLCAMI KÜLLİYESİ [Bursa]).

Hacı İvaz Paşa'nın inşa ettiği önemli bir yapı da büyük bir avlu etrafında iki katlı ve seksen bir odalı İpek Hanı'dır. Ayrıca kendi mülkü olan bir arazi üzerinde, yapım masraflarını bizzat karşılayarak Bursa'nın Demirkapı semtinde Geyve Hanı'nı inşa etmiş ve Yeşilcami Külliyesi'nin vakfı ola-

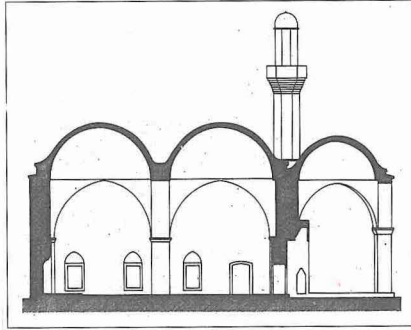

arak hükümdara hediye etmiştir. Onun tarafından yapıldığı kesin olarak bilinen bir diğer önemli eser, günümüzde Yunanistan sınırları içinde bulunan Dimetoka'daki Çelebi Sultan Mehmed Camii'dir (bk. *DİA*, VIII, 262-263). Bu cami Hacı İvaz Paşa'nın 1419'da tasarımını yaptığı, aynı yıllarda Yeşilcami Külliyesi'nin yapımı devam ettiği için başında bizzat bulunamaması sebebiyle inşaatın yürütülmesini Togan b. Abdullah adlı bir mimar vasıtasıyla gerçekleştirdiği bir yapıdır. Ancak yine de kendisini, caminin kuzey kapısı üzerinde yer alan üç satırlık kitâbede "sanatında mahir bir üstat, mühendislerin iftihar ettikleri, mimarların seçkini" şeklinde takdim etmekten geri durmamıştır.

Bu yapılar dışında Hacı İvaz Paşa'nın doğrudan bânisi ve mimarı olduğu başka eserler de mevcuttur. Bursa'nın İmadiye semtinde 1420 yılı dolaylarında inşa ettiği bilinen mescid, medrese ve mektep orta ölçülerde bir külliye oluşturuyordu. Paşa ayrıca bu yapılara gelir sağlamak amacıyla bir hanla bir çarşı yaptırmıştır. İmadiye'deki Hacı İvaz Paşa Külliyesi'nin İmadiye (Tavukpazarı) Camii olarak da anılan cami bölümü, hemen yakınındaki Hacı İvaz Paşa (Sandıkçı) Hanı ile birlikte 1957 yılında temellerine kadar yanmış ve daha sonraki yıllarda yeniden inşa edilmiştir. Külliye'nin diğer parçalarından medrese ve mektep ise daha önce yıkılmıştı. Aynı şekilde 1957 yangınından etkilenen ve seksen dükkândan oluştuğu bilinen Hacı İvaz Paşa (İmadiye) Çarşısı da halen mevcut değildir.

Hacı İvaz Paşa'nın hayatının son yıllarında yapımıyla ilgilendiği öne sürülen bir başka mimari eser, Türkiye'nin en uzun kâgir köprüsü sayılan Trakya'da Ergene nehri üzerindeki Uzunköprü'dür. İnşasına II. Murad'ın emriyle başlanan ve ancak 1444 yılında tamamlanabilen köprünün yapımına karar verildiği yıllarda Hacı İvaz Paşa'nın vezirliğinin devam ettiği ve köprünün kurulacağı sahayı tesbit edip ana plan şemasını belirlediği sanılmaktadır. Ancak inşaatın başlamasından bir süre önce vezirlikten azledilmiş ve köprünün yapımında katkısı sadece fikrî düzeyde kalmıştır. Köprünün korkuluk taşlarından birinin üzerinde bulunan, Hacı İvaz Paşa'nın adının teşhis edilmeye çalışıldığı kitâbeyi yüzyıllardan beri çok aşınmış olduğundan doğru şekilde okumak mümkün değildir.

Bazı araştırmacılar, Hacı İvaz Paşa'nın II. Murad nezdinde siyasî itibarını kaybe-

Dimetoka'daki Çelebi Sultan Mehmed Camii'nin kesiti

dip görevden uzaklaştırılmasında, siyasî sebeplerin yanı sıra inşa ettiği eserlerde sultanın adından çok kendi adını ön plana çıkarmasının ve kitâbelere kapıkulu hiyerarşisi sınırlarını aşarak kendi adını met-hiyelerle yazdırmasının da rolü olabileceğini kaydederler. Hacı İvaz Paşa, bir mimar olarak Osmanlı mimarisinin erken dönemine damgasını vurmuş bir şahsiyettir ve inşa ettiği eserlerle Türk sanatı tarihinde özel bir yere sahiptir.

BİBLİYOGRAFYA :

Memduh Turgut Koyunluoğlu, *İznik ve Bursa Tarihi*, Bursa 1935, s. 93-96, 123, 146, 175; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, Bursa 1950, s. 75-76, 106, 137-140; Süheyl Ünver, *Yeşil Türbesi Mihrâbi*, İstanbul 1951, s. 7-11; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Geneva 1956, s. 75; İsmail Hakkı Balkas, *Tarihte Ergene ve Uzunköprü*, İstanbul 1958, s. 27-35; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi II*, s. 46-124, 244-245, 289, 353; a.m.f., "Dimetoka'da Çelebi Sultan Mehmed Camii", *VD*, III (1956), s. 13-16; Cevdet Çulpan, *Türk Taş Köprüleri*, Ankara 1975, s. 98-105; Zeki Sönmez, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslâm Mimarîsinde Sanatçılar*, Ankara 1989, s. 423-451; Fr. Taeschner, "Preliminary Materials for a Dictionary of Islamic Artists", *AI*, V (1938), *Suppl. I*, s. 5-8; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Hacı İvaz Paşa'ya Dair", *TD*, X/14 (1959), s. 25-58.

 ZEKİ SÖNMEZ

HACI İVAZ PAŞA

(ö. 1156/1743)

Osmanlı sadrazamı.

Belgrad yakınlarındaki Yagodina'da doğdu. Asıl adı Mehmed olup mühründe babasının adı Nâsirüddin olarak belirtilmiştir. 1689'daki Belgrad Seferi sırasında henüz küçük yaşta iken Alâiyeli Gül Yûsuf Ağa'nın hizmetine girdi. İvaz lakabıyla anılması bu hizmete verilmiş şekliyle ilgili ol-

malıdır. Efendisinin öldürülmesinden sonra yine Alâiyeli Koca Ebûbekir Ağa'ya intisap etti. Onun vezirlikle Cidde'ye tayininde (1721) kethüdâsı idi. Hac farızasını da bu sırada yerine getirdi.

İvaz Mehmed Ağa, 25 Şâban 1143'te (5 Mart 1731) İstanbul gümrük eminiği vazifesine getirildi (BA, A.RSK, nr. 1571, s. 9). Daha sonra başbâki kulu olduğu da belirtilmektedir. 1733 yılı Ocağında çavuşbaşılık görevinde bulunuyordu (BA, Ali Emîrî, I. Mahmud, nr. 65). Hekimoğlu Ali Paşa'nın ilk sadâretinden azli ve Gürcü İsmâil Paşa'nın sadârete tayini sırasında vezirlikle rikâb-ı hümâyun kaymakamlığına getirildi (12 Temmuz 1735, BA, *Atîk Vüzerâ Defteri*, nr. 2, s. 40). Aynı yıl 25 Ekim'de Vidin Kalesi'nin muhafazası şartıyla Niğbolu sancağına tayin edildi. Bu görevde iken özellikle Niş Kalesi'nin asker ve erzak bakımından takviyesiyle buraya bir idarecinin gönderilmesi tavsiyesinde bulunduysa da sadâret kethüdâsı Osman Hâlisâ Efendi'nin Avusturya'nın ahdi bozmasına dair itirazı sonucunda bu ikaz ve tavsiyeleri dikkate alınmadı. Ancak 1737 Temmuz sonlarında Avusturya ordusu Niş'i işgal edip Vidin'e doğru ilerlemeye başladı. Timok nehri üzerinde meydana gelen çarpışmada İvaz Mehmed Paşa Avusturyalılar'ı durdurdu (BA, MD, nr. 142, s. 291). Daha sonra 28 Ekim'de Kravova fethedildi. Bu başarıları üzerine ekim sonunda Vidin seraskerliğine getirilen İvaz Mehmed Paşa Avusturya kuvvetlerini takip ederek Fethülslâm Kalesi'ni geri almayı başardı.

1738 yılı baharında Adakale'nin kuşatmasına girişen Hacı İvaz Paşa, Mehâdiye'de baskına hazırlandığı haberini aldığı Avusturya ordusuna karşı yürüyüşe geçti. Mehâdiye Savaşı tam bir zaferle sonuçlandı. Bunun ardından yeniden Adakale'yi kuşattıysa da askerinin hazırlıksız olduğunu görerek Fethülslâm'a çekildi. Fakat kendisinden habersiz kuşatmanın kaldırıldığını öğrenen Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa tarafından görevinden alındı. Çok geçmeden Avusturyalılar'ın tekrar saldırıya geçmesi ve yeni tayin edilen seraskerin bu mevzide tutunamaması üzerine sadrazam Hacı İvaz Paşa'yı eski görevine iade etti (9 Temmuz 1738). Bütün askerî erkânla Tuna'yı geçerek Mehâdiye Kalesi üzerine yürüyen İvaz Paşa kaleyi üçüncü defa alırken Adakale'yi de kuşattı. Adakale 15 Ağustos'ta teslim oldu, bu arada Yenipalanka da fethedildi.

Muhalliflerinin aleyhindeki çalışmalarını önlemek amacıyla İstanbul'a dönen Sad-